

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN MİSYONERLERİ VE OSMANLI DEVLETİ ¹

Doç. Dr. H. Tahsin Fendođlu²

I.GİRİŞ:

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devletinin “Protestan Sorunu” yoktur. Bu sorun ABD misyonerleriyle ortaya çıkmış, diğer cemaatler, Babıali nezdinde bunu protesto etmiş, Protestan Kilisesinin gerçek Hristiyanlıkla ilgisinin olmadığını, Potestanların gerçekte birer suçlu (mücrim) olduklarını belirterek, bu mezhep mensupları hakkında cezai takibat yapılmasını istemişlerdir³. Babıali, sair Hristiyan Mezheplerinin bu istemlerine rağmen, ABD’nin ama özellikle İngiltere’nin artan baskıları karşısında Protestanların ayrı bir “millet” olduklarını tanımış, böylece Protestanlar kendi kiliselerini kurmuşlardır. Bu tanıma olayı, Protestan misyonerlerinin aktivitelerini artırmıştır.

Misyonerliğin tarihi, Hristiyanlığın doğuşuna kadar götürülür. Misyon (mission) kelimesi latince mittere (göndermek) fiilinden gelir. Amaçlı ve şuurulu bir din-yayıncılık ve temelde dünyanın Hristiyanlaştırılması hareketine misyonerlik denilmektedir. Hristiyanlığa göre diğer milletler dinsiz ve kafirdir. Amaç Türkiye olduğunda üç hedef vardır; Türklerin Hristiyanlaştırılması, Rum-Ermeni ittifakının sağlanması ve bu iki Kilisedeki sapmaların düzeltilmesi.⁴ Misyonerliğin ilahi gerekçesi, Hz. İsa’nın, Havarilerine, “Gidiniz! Gerçeđi (İncil’i) onlara anlatınız!” emrinde gizlidir. Dünyaya Hristiyanlığın anlatımı demek olan misyonerlik altı döneme ayrılır; (i) *Havariler dönemi*, (33-100), (ii) *Kilise kurucuları dönemi*, (100-800), (iii) *Ortaçağ dönemi*, (800-1500), (iv) *Reformasyon dönemi* (1500-1650), (v) *Reformasyon sonrası dönemi* (1650-1800) ve (vi) *Modern dönem* (1793-Bugün). Modern dönem, 1793’de Hindistan’a misyoner **William Carey’in** ayak basmasıyla başlar.

Casus kavramının öncüsü de sayılabilen misyoner, sadece din adamı değil, bulunduğu yerin tarihini, siyasi ve idari yapısını, sosyolojik ve kültürel durumunu da araştırabilecek düzeyde yetiştirilmiş bir kişidir. Görevlendirildikleri toplumun özelliklerini iyice tetkik edip

¹ Bu makale yayımlanmıştır; **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Editörler: H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, C. XIV, ss. 189-196. ² Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi. ³ Eren, M. Cevat, “**Tanzimat**”, Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, C.XI, ss. 709-765, s. 725. Ama 1850 yılında Protestan Ermeniler ayrı bir cemaat olarak Babıali tarafından tanınmıştır; ibid, s. 725. ⁴ Tozlu, Necmettin, “**Osmanlı Ğmparatorluğunda Misyoner Okulları**”, Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı, Ankara, 1999, s. 329.

hem bağılı bulunduğu devlete hem de dini merkezlere ulaştırırlar. Filozof Roger Bacon (1210-1294), Papaya sunduğu bir raporda misyonerliğin yayılması için Arapça'nın üniversite öğrenimine alınmasını ve Hıristiyanlığın zaferi için İslam'ın da üniversitede öğretilmesini ister. 1649 yılında İngiliz Parlamentosu, Hıristiyanlığın dünyaya yayılması için Londra'nın merkez olduğunu belirterek bir Misyonerlik Cemiyeti kurmuş, bu Cemiyetin dünyadaki şube sayısı, XIX. Yıl sonunda yedi bine varmıştır. Fransızlar 1787'de Amerikalılar 1810 yılında misyonerlik örgütlerini resmen kurdular. 1855'de Amerika'da 6185 adet misyoner kurumu oluşmuştur⁵. 1896 yılında dünyada 150 Protestan örgütünde **11574** misyoner faaliyet göstermekteydi⁶. Protestan (Evangelical) Hareketler Osmanlı'da, çalkantılı bir zaman olan 1831 yılında başladı⁷. Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyıl eğitiminde en faal unsur **Amerikan misyoner okullarıydı**. Protestanlar, ruhsatlı veya ruhsatsız okul ve yetimhaneler kurdular ki bunun sayısı XX. yüzyılın başında 400' e ulaşmıştı. Amerikan misyoner okulları, İmparatorluğun diğer kesimlerine nisbeten, Ortodoksluđun egemen olduğu Balkanlar'da tutunamadı.

II. AMERİKAN PROTESTAN MİSYONER ÖRGÜTÜ VE OSMANLI DEVLETİ:

Misyonerlerin Anadolu topraklarındaki faaliyetleri 1218 yılında Rahip Saint Francesko'nun bu amaçla İstanbul'a gelmesiyle başlatılır. XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun belirli merkezlerinde misyoner merkezleri vardı. 1621 tarihinde Katolik Kapusenler (Freres Mineurs) Osmanlı topraklarında faaliyete başlamışlardı. Misyonerler, doktor, seyyah, mühendis gibi unvanlar altında girmekte idiler.⁸

Amerikan misyonerlerinin Osmanlı Devleti'ndeki ilk faaliyetleri 1820'lerin başına kadar uzanmaktadır. 1810 yılında 3 kilisenin temsilcileri tarafından **Massachusetts**'de kurulan⁹ ve Amerikan Protestanlarının misyoner örgütü olan **American Board of Commissioners for Foreign Missions** (ABCFM)¹⁰ 1818'deki yıllık toplantısında Osmanlı

⁵ Tozlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları", s. 329. ⁶ Kocabaşoğlu, Uygur, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. yy.da Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları**, İstanbul, 1989, s. 16-17. ⁷ Cyrus Hamlin, **Among The Turks**, New York, Robert Carter and Brothers Press, 1878, s. 30. ⁸ Tozlu, Necmettin, "Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları", Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı, Ank. 1999, s. 330. ⁹ Köprülü, Orhan, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", Belleten, C. LI, Ağustos, 1987, Sayı, 200, s. 936. ¹⁰ ABCFM konusunda detay için bk. Moore, John Hammond, **America Looks At Turkey, 1876-1909**, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Doctorate Dissertation). Virginia University 1961, s. 90-95.

Devleti'nde misyon istasyonları kurulması için çalışmalar yapılmasını kararlaştırmış ve 5 Ocak 1820 tarihinde **Plinty Fisk ve Levi Parsons** adlı iki misyoner, bu istasyonların açılması için gerekli hazırlık çalışmalarını yapmak üzere Osmanlı topraklarına gönderilmişti.¹¹ Fisk, 1820'lerde Beyrut, Kudüs, Şam ve Antakya gibi bölgeleri gezerek Türkler, Araplar, Dürziler, Maruniler, Rumlar ve Ermeniler hakkında detaylı bilgi topladı.¹² 1822'de Malta ya gelen Fisk, bölgede dağıtılacak her türlü dini ve öğretici yayını basmak amacıyla bir matbaa kurdu. Beyrut'u Osmanlı Devleti için misyon merkezi olarak kuran **ABCFM**'nin kurduğu Protestan okullarının sayısı 1827 de 13'e yükseldi. Osmanlı'da açılan ilk Amerikan Okulu 1824 yılında *Syrian Protestant College*'dir; 1824-1886 arasında 400 okul daha açıldı.¹³ Osmanlı Devleti'nde Protestanlaştırılmaya en müsait topluluğun **Ermeniler** olduğu sonucuna ulaşan ABCFM, 1830'dan itibaren çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırdı. Osmanlı topraklarında faaliyette bulunan misyonerler, İmparatorluğa hayat veren ideallerin "gaza ruhu" ve "yeniçerilerin eğitimi" olduğunu ama devletin iki zayıf noktasını görmüşlerdi; "Millet sistemi" ve "Kapitülasyonlar". Misyonerler bu dört konu üzerinde derinliğine inceleme yaptılar.¹⁴ ABCFM Müslüman kitleyi Hıristiyanlaştırmak yerine, Kiliseleri, özellikle Ermenileri örgütlemeyi hedeflemiştir.¹⁵ 1834 yılında Londra'da basılan **Missionary Researchers in Armenia** adlı eserde şu sonuca ulaşılmıştır; Müslüman kitle Protestanlaştırılmaz ama düşman topraklarında bulunan Hıristiyanlar üzerinde çalışarak düşmanın kalbine girebiliriz.¹⁶

1835'te misyonerler Anadolu'da faaliyet göstermeye başlamışlardı. Bu amaçla görevlendirilen H.G.O. Dwight ve Eli Smith, 1830 da İzmir'e gelerek misyoner çalışmalarına başladılar. Osmanlı ülkesinde seyahat için gereken tezkere ve izin belgelerini aldılar. Dwight ve Eli Smith, Erzurum, Kars, Tiflis, Nahçıvan, Tebriz, Erzurum gibi bölgelerde gezerek, Kürtler, Ermeniler ve Nasturiler hakkında 700 sayfalık bir kitap hazırladılar. Bu kitap

¹¹ Roger Reed Trask, **The Relations of the United States and Turkey 1927-1939**, A Thesis in History, The Pennsylvania State University, Submitted For The Degree of Doctor of Philosophy, 1959, s. 3; Köprülü, "Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri", s. 939; detay için bk. Vahapoğlu, M. Hidayet, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, (Yönetimleri Açısından)**, Ankara 1990, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No. 109, s. 21-25. ¹² Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika**, s. 33. ¹³ Vahapoğlu, M. Hidayet, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, (Yönetimleri Açısından)**, Ankara 1990, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No. 109, s. 73. ¹⁴ Tozlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları", s. 331. ¹⁵ Trask, **The Relations of the United States and Turkey**, s. 9; James L. Barton, **Daybreak in Turkey**, p. 144. ¹⁶ Tozlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları", s. 331.

ABCFM tarafından bastırıldı ve bölgeye gelen tüm misyonerler için temel bir başvuru kitabı oldu¹⁷.

Bir misyonerin nasıl yetiştirileceği, alacağı dersler, yapacağı işler tüm detaylarıyla belirlenmişti.¹⁸ Bir misyonerin nasıl çalışma yapacağı,¹⁹ misyoner hücrelerinde kaç misyonerin ve kimlerin bulunacağı belirlenmişti²⁰. Misyonerlik, tüzüğü, programı olan sistemli, organizeli bir örgüttür. Bir misyonerin örgütüne karşı ahitnamesi (taahhüdü) olduğu gibi misyonlar arasında doğal olarak işbölümü bulunmaktadır. Gittikleri bir yörede önce sosyolojik araştırma yaparlar, yöreyi iyice tanımaya başlarlar, bu nedenle geziler düzenlerler.²¹ 1857’de ABD misyonerlerine yardım için İngiliz Kilisesi harekete geçmiş ve *Turkish Missions Aid Society* isimli cemiyeti kurmuştu²².

Misyonerler 1850’lerde Osmanlı İmparatorluğunda okullar ve hastaneler açmaya başladılar.²³: Misyonerler, siyasi davranıyorlar, Ermeni ve Bulgar’larla özel olarak ilgileniyorlardı. Amaçları dinsizleri (heathen) doğru yola getirmek, Osmanlı despotizmine karşı, onları özgürlüğüne kavuşturmaktı²⁴. 1876 senesinde ABCFM’nin kurduğu merkezler ve 15 ayrı aktivite merkezi vardı²⁵. Okulları, ilkokuldan başlayarak, üniversiteye kadar uzanıyordu. 1850 ile 1900 yılları arasında İncil, Osmanlı ülkesinin hemen tamamına yayıldı; dili olan her bölgeye İncil gönderildi; İncil, Türkçe, Arapça, Yunanca, Ermenice, Bulgarca, Kürtçe ve Yahudi’ce gibi dillere çevrildi.²⁶

1880 tarihli Barlett Raporu, ABCFM’nin Osmanlı topraklarındaki faaliyet ve hedeflerini şöyle özetler; “Misyoner faaliyetleri açısından Türkiye, Asya’nın anahtarıdır”²⁷.

Osmanlı Devleti, Amerikan okullarını kapatmak isteyince, Türk-Amerikan çatışması çıkmış ve bu çatışma, ilişkilerin kesildiği Birinci Dünya Savaşına kadar sürmüştür (1860-1914).²⁸

¹⁷ Kocabaşoğlu, s. 39; detay için bk. Detay için bk. Polat, İlknur, **Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar**, Ankara, 1990; a. mlf., “**Osmanlı İmparatorluğunda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme**”, Belleten, Sy. 203, C.II, ss. 627 vd. ¹⁸ Kırşehirlioğlu, Ali, **Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri**, İst. 1963, Bedir Yayınevi.s. 85-111. ¹⁹ Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika**, s. 50-51. ²⁰ Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika**, s. 52. ²¹ Tozlu, “**Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları**”, s. 331. ²² Türk Misyonlarına Yardım Derneği için bk. Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika**, s. 73. ²³ Moore, **America Looks At Turkey, 1876-1909**, s. 27. ²⁴ Moore, **America Looks At Turkey, 1876-1909**, s. 27. ²⁵ Harita için bk. Moore, **America Looks At Turkey, 1876-1909**, s. 29. ²⁶ Hamlin, **Among The Turks**, s. 362. ²⁷ Tozlu, “**Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları**”, s. 330. ²⁸ Ülman, Haluk, **İkinci Dünya Savaşı’nın Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)**, AÜSBF Yayını, Ankara, 1961, s. 5.

III. AMERİKAN MİSYONERLERİNİN OSMANLI ÜLKESİNDE KİMLİK VE EĞİTİM KURUMLARI HEDEFİ:

A.OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİ:

Osmanlı İmparatorluğunda adalet, savunma ve maliye dışındaki alanlara devlet doğrudan girmemiş, sadece devlet olarak denetim görevini üstlenmiştir. Toplumsal hayatı derinden etkileyen eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi hizmetler, bugün “üçüncü sektör” denilen vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Osmanlı’da eğitim-öğretim özel vakıflar tarafından yürütülüyordu. İmparatorluğun geri kalmasında ilmiyenin ve eğitim sisteminin önemli rolü olduğu da kuşkusuzdur.²⁹ Osmanlı Eğitim sisteminin devlet tekelinde olmayıp özel alan içerisinde mütalaa edilmesi, devlet denetiminin dahi yetersiz olması, tehlike sezildiğinde ise gerek dış baskının varlığını hissettirmesi gerekse geç kalınmış olduğu görülmektedir. Tanzimat döneminde eğitim, adeta yabancıların eline teslim edilmiştir. **B. GENEL OLARAK YABANCILARIN OKUL AÇMALARI:**

Fransızlar³⁰, İngilizler ve diğer gelişmiş ülkeler Osmanlı İmparatorluğunda okul açmaya büyük önem vermişlerdi. 3 Kasım 1819’da Levi Parsons (ö. 1825) ve Pliny Fisk (ö. 1822), Boston’dan Suriye’ye geldiler³¹. Asıl görev yerleri Filistin idi. İlk misyon Kudüs’te 1823’de açıldı. 1825’de bir misyon Beyrut’ta, bir diğeri İzmir’de (1828’de) açıldı. **C.SURGÜYE PROTETAN KOLEJİ:** Kolejler konusunda ilk adım Suriye misyonu tarafından atıldı ve Beyrut’da **Suriye Protestan Koleji** açıldı.

²⁹ Unan Fahri, “Osmanlılarda Medrese Eğitimi”, Yeni Türkiye, Osmanlı Sayısı, Ankara, 1999, ss. 149-160, s. 151; ayrıca bk. Kazıcı, Ziya, “Osmanlı Eğitim ve Öğretim Sisteminde Genel Medreseler”, Yeni Türkiye, Osmanlı Sayısı, Ankara, 1999, ss. 161-167; Çelebi, İlyas, “Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükseliş ve Çöküş Nedenleri”, Yeni Türkiye, Osmanlı Sayısı, Ankara, 1999, ss. 168-175; Akkutay, Ülker, “Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun Mektebi”, Yeni Türkiye, Osmanlı Sayısı, Ankara, 1999, ss. 187-193; Deguilhem, Habil Randi, “Şam Eyaleti Örneğinde Osmanlı İmparatorluğunda Eğitimin Laikleştirilmesi”, ss. 231-236.

³⁰ İstanbul’da 1697-1839 yılları arasında açılan Fransız okulları için bk. Vahapoğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, (Yönetimleri Açısından)**, s. 71-72; Salahi R. Sonyel, “**Tanzimat and its Effects on the non-muslim Subjects of the Ottoman Empire**”, Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Ankara, 31 Ekim-3 Kasım 1989, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXVI.Dizi, -Sa.5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 372. ³¹ Moore, **America Looks At Turkey, 1876-1909**, s. 24.

D. ROBERT KOLEJİ:

Osmanlı İmparatorluğunda daha 1836 yılında **Evangelical Union** (Protestanlık Birliği) kurulmuştu. İngilizce tedrisat yapan Amerika ilkokulları Osmanlı İmparatorluğu dahilinde daha 1830'lu yıllarda kurulmuştu. 1860'lardan itibaren daha üst düzeyde eğitim verecek, ABD'deki üniversitelerin benzerleri olan kolejlerin (college) kurulmasına ağırlık verildi. 1835 yılında bu misyonerler, Anadolu'da faaliyette bulunmaya başladılar. Robert College'in ilk müdürü olan **Cyrus Hamlin**, 1839 da Ermeniler arasında Protestanlık lehine çalışmaya başlamıştı³². Misyonerlerinin yayılmasının iki temel direği, **kilise ve okulların** açılmasıydı. **Cyrus Hamlin** 1840'da Bebek'te misyoner seminerini açtı³³. 18 yıl sonra Hamlin, bu görevden istifa etti ve yeni Protestan koleji olan Robert Kolej'i kurdu. (1863). Binayı Board satın almıştı. Amerikan Kolejinin masraflarını, **Christopher R. Robert** isimli New Yorklu zengin bir tüccar karşılamış, ABD başkanı **Hamlin** de yardım etmişti³⁴. 1868 de gereken izni alarak, en fazla yardım eden Amerikalı zengine atfen **Robert Kolej** adı verilen okul açıldı,³⁵ 1870 de yeni yapılan binasında eğitime başladı. Abdülaziz, 1868 tarihinde, Robert College'in, açılmasına izin verdi. Daha sonra bu okul, Türkiye'nin en önemli yabancı okulu oldu ama hedefi azınlıklardı; Türk öğrencilerin sayısı azdı³⁶. Genelde Robert College, bir misyoner kurumu olarak bilinir ki bu Batılı araştırmacılar tarafından da doğrulanır.³⁷ Robert Kolej, ABD misyoner kurumu olan American Board ile çok yakın ilişki içinde olmakla birlikte bağımsız bir kurumdu³⁸. Babıali'nin muhalefetine rağmen, ABD hükümetinden sağlanan diplomatik destekle önceleri okula Türk, Rum, Bulgar, Ermeni, Yahudi, Alman, Suriyeli, İranlı öğrenciler alınırken, daha sonraları okula daha çok Bulgar, Ermeni ve Rum çocukları kabul edildi. **E. İSTANBUL AMERİKAN KIZ KOLEJİ:**

İlk zamanlar kızların eğitimi evlerde olurdu (Home School). Kız Okullarının açılmasına gerek görüldükten sonra, İstanbul Amerikan Kız Koleji (Constantinople College

³² Köprülü, "Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri", s. 936. ³³ Hamlin, **Among The Turks**, s. 61. ³⁴ Trask, **The Relations of the United States and Turkey**, s. 9-10. ³⁵ Hamlin, **Among The Turks**, s. 287-301. ³⁶ Gordon, Leland James, (Prof. Of Economics, Denison University), **American Relations with Turkey 1830-1930**, An Economic Interpretation, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1932, s. 226. ³⁷ "Robert College as an Outpost of American Education"; bk. Gordon, s. 226 vd. ³⁸ Gordon, **American Relations with Turkey 1830-1930**, s. 225.

for Girls) 1871-1872 öğretim yılında eğitime başladı. Ünlü yazar, Halide Edip Adıvar, bu kolej mezunudur (1901); gizlice Koleje girmiş ve yine gizlice mezun olmuştur.³⁹ **F. HARPUR FIRAT KOLEJİ:**

Harput merkezli Doğu Anadolu misyonunda toplam 36 Amerikalı misyonerle birlikte yardımcı olan yerlilerin (genellikle Ermeni) sayısı 266 kişiydi⁴⁰. 1878 senesinde **Harput**'ta Ermeni Koleji açıldıysa da Babiali bu ismi tanımadı. Bunun üzerine açılan bu kolejin adı Fırat Koleji (Euphrates College ⁴¹ veya College Hill-Kharpoot) olarak değiştirildi.⁴² Harput'taki kolejde genellikle Ermeniler eğitiliyordu⁴³. Aslında daha önce 1860 senesinde açılan Harput İlahiyat Okulu, ilk yıl 25 öğrenci almıştı. 1894-1895 ve 1896 yıllarındaki Ermeni katliamı sonrası Harput ve Maraş'taki olaylar nedeniyle Osmanlı-ABD ilişkileri gerginleşmiş, ilk ciddi kriz doğmuştu.⁴⁴ **G. DİĞER KOLEJLER:**

1878-1903 döneminde Van'da Amerikan Koleji, Merzifon'da Anadolu Koleji ve İzmir'de Uluslararası Kolej açıldı⁴⁵. Osmanlı hükümeti, bu okulları siyasete bulaşmama kaydıyla serbest bırakmıştı.

1850'de Osmanlı ülkesinde Amerikalı misyonerlerin yönetiminde yedi **kilise** ve yedi **okul** varken, 1913'de 163 Kilise ve 450 okula ulaştı. Amerikan okullarına devam eden Osmanlı vatandaşlarının sayısı, 1850'de 112 iken 1913 de 25.922 (yirmi beş bin dokuz yüz yirmi iki) ye erişti⁴⁶. 1886 yılında Osmanlı İmparatorluğunda okullarda çalışan kadın ve erkek ABD'lilerin sayısı, 254, Türk yardımcılarının sayısı ise, 1049 kişi idi. Osmanlıdaki High School ve College'lerin sayısı 35, yatılı kız okullarının sayısı ise 27 idi. Daha aşağı

³⁹ Gordon, **American Relations with Turkey 1830-1930**, s. 226. ⁴⁰ Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika** s. 153. ⁴¹ Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. yy.da Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları**, s. 188-193. ⁴² Hamlin, **Among The Turks**, s. 259. ⁴³ Gordon, **American Relations with Turkey 1830-1930**, s. 229. Harput'ta Süryani ve Ermenilere ait 6 ibtidai okul ve 1 rüşdiye vardı. Ayrıca Harput'ta, Amerikan Koleji (1857), Fırat Koleji (1869) ve Alman Mektebi (1895) olmak üzere üç yabancı okul daha vardı; Detay için bk. İshak Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C. II, İst. 1959; Kılıç, Orhan, **"XIX. Yüzyılda Harput'ta Misyoner Faaliyetleri"**, Fırat Üniversitesi Dergisi, 1989, 3 (I), ss. 119-137. ⁴⁴ Trask, **The Relations of the United States and Turkey**, p.10; Gordon, **American Relations with Turkey 1830-1930**, s. 240; Bk. Rosaline de Gregorie Edwards, **Relations Between the United States and Turkey, 1893-1897**, Unpublished Ph.D. dissertation, Fordham University, 1952. ⁴⁵ Hamlin, **Among The Turks**, s. 259. ⁴⁶ Robert Daniel, **American Philanthropy in the Near East 1820-1960**, Athens, Ohio University Press, 1970, s. 94.

seviyedeki okulların sayısı ise 508 olup, çeşitli yerlerde öğrenim gören öğrencilerin sayısı 25. 171 idi.

1859 dan itibaren Amerikan doktorları Anadolu'da 9 hastane ve 10 dispanser açmış olup hasta sayısı yaklaşık 40 bin kişi idi⁴⁷. 1850'den sonra Osmanlı İmparatorluğunda misyonerlerin faaliyetleri arttı. 1876'da Osmanlı İmparatorluğunda Congregational Church veya ABCFM tarafından Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında yapılan toplam harcama 4.502.810,80 \$ idi.

ABCFM, aidatlarla beslenen bir örgüttü. ABCFM, bazılarına göre, ABD içinde devlet sayılabilen bir örgüttü.⁴⁸ "American Board of Commissioners for Foreign Missions of the Congregational Church" isimli örgüt, Osmanlı'ya misyoner göndermeye karar verdiğinde Osmanlı Devleti dünyanın en büyük gücüydü⁴⁹.

1831 senesinde yapılan nüfus sayımına göre Osmanlı'da **36** milyon insan yaşamaktaydı;⁵⁰ bu nüfus, üç kıtaya yayılan bir ülke ve Ortadoğu'nun en önemli askeri ve siyasi gücü olan bir İmparatorluktu. Tanzimat dönemi boyunca azınlıklar lehine yapılan ıslahatlarla (reform) azınlıklar, Türklerin hakimiyetini kırmak, Hıristiyan azınlığa giderek üstünlük sağlamayı amaçlamışlardı. Bu amaçla Batılılar, hatırat, gezi ve diğer tür eserlerinde Tanzimat ve ıslahat hareketlerinden övgüyle söz etmişlerdir⁵¹.

Matbaa. Misyonerler tarafından Malta Matbaası 1822'de kuruldu, 1833'de İzmir'e nakledildi. Benzeri matbaalar, İzmir ve İstanbul'da da kuruldu.⁵²

1831 sonrası, Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren misyonerlerin yükselişe geçtiği ikinci bir aşama oldu. Bu dönemde ABD, İstanbul'da elçilik ve bir misyon açtı. Bu resmi açılış misyonların rahat bir nefes almasını ve misyonların hızla artmaya başlamasını sağladı. 1834 yılında Trabzon ve Bursa misyonları açıldı.⁵³ 1869 yılına gelindiğinde, İmparatorluğun 21 merkezinde misyonlar kurulmuştu ve bu misyonlarda görevli olan 41 adet misyoner ve bunlara yardımcı olan Ermeniler çalışıyordu. I. Dünya Savaşı'na girerken doktorlarıyla birlikte dokuz hastane, 426 okul ve devam eden 25000 öğrencileri vardı⁵⁴. I. Dünya Savaşı sonunda (1918) Osmanlı'da sadece 36 misyoner kalmıştı. 1921'de misyonerler, 70 yıl önce

⁴⁷ Samuel Cox, **Diversions of a Diplomat in Turkey**, New York 1887, s. 296. ⁴⁸ Bk. Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika**, s. 8. ⁴⁹ Gordon, **American Relations with Turkey 1830-1930**, s. 221. ⁵⁰ Karal, Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara, 1943, s. 93. ⁵¹ Tozlu, **"Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları"**, s. 331. "Ne olursa olsun ıslahat" gibi kayıtsız şartsız ve pazarlık gücünü sifira indiren talepler, ülkelerin hayatında olumsuz bir işlev görmüşlerdir. Günümüzde **"Ne olursa olsun Avrupa Birliğine girelim"** istemleri de bu bağlamda değerlendirilmelidir. ⁵² Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika**, s. 46. ⁵³ Gordon, **American Relations with Turkey 1830-1930**, s. 221. ⁵⁴ Trask, **The Relations of the United States and Turkey**, s. 9.

geldikleri Harput'tan kovuldular. Kapitülasyonlar kalktıktan ve Lozan Sözleşmesi imzalandıktan sonra, azınlıkların değişimi sonrasında, ABD misyonerleri Türkiye'de kalmak istiyorlardı⁵⁵.

ABD misyonerlerinin dünyada en çok önem verdikleri, insan gücü ve diğer konularda en çok yatırım yaptıkları alan Osmanlı coğrafyasıydı. Misyonerlerin hedef kitlesi, -Hıristiyanlaştıramadıkları için- Türkler değil, azınlıklar idi.⁵⁶ Misyonerlerin amacı, Ermenileri (Millet-i Sadıka) Türklerden ayırmak, Batılı değerlere ulaşmalarını sağlamak,⁵⁷ kendilerine kutsal kitabın bilgisini bildirmektir. Müslümanları Hıristiyanlaştırmak zor oluyordu, 1861'e kadar sadece 23 Müslüman vaftiz edilmişti. Bu arada Yunanlılar unutulmamıştı.

Daha sonra misyonlar işbölümü yaptı; "Yahudi misyonu", "Ermeni misyonu" gibi. Yunan misyonu, Yunan devleti kurulunca kaldırıldı. Misyonların ismi daha sonra yeniden değiştirildi: **Batı Türkiye misyonu**, Doğu Türkiye misyonu, **Orta Türkiye misyonu** gibi. Batının merkezi İstanbul, Ortanlık Antep, Doğunun merkezi ise Harput idi. Misyonların kuruluşunda Ermenilere olan ilginin dominantlığı devam ediyordu.⁵⁸

Misyonerlerin amacı, Türk-Amerika ilişkisinden çok Rum ve Ermenilerin yararlarını gerçekleştirmektir.⁵⁹ Osmanlı Devleti yöneticileri de misyonerlerin devlet aleyhine siyasetle uğraştıklarını biliyordu ama bunlara karşı fazla bir şey yapamıyorlardı. Misyonerler, Ermeni milliyetçiliği taleplerini teşvik ediyorlardı⁶⁰. Misyonerlerin Ermenilere yönelik faaliyetleri 1880'den sonra hız kazandı. Merkezi Türkiye Misyonu, önceleri Ayntab, Maraş, Adana ve Haçin'i kapsarken daha sonra Halep, Antakya, Tarsus ve Urfa şehirleri de misyonun görev alanına dahil edildi.

Batılı devletler azınlıkları açıkça destekliyorlardı; 1740 tarihindeki kapitülasyonlarla birlikte Fransa, Katolikleri himaye hakkını elde etmişti. İngiltere ve ABD Protestanları, Rusya ise Ortodoksları koruyor-kolluyordu. İngiltere ve ABD'nin baskıları sonucunda, **15 Kasım 1847 günü padişah tarafından yayınlanan bir kararname ile Protestanlık bağımsız bir dini toplum (millet) olarak tanındı**. 1857 tarihinde yayınlanan bir emirname ile irtidat suçuna verilen ölüm cezası kaldırıldı⁶¹. 1886'da İmparatorluk Fermanı (Imperial Firmans)

⁵⁵ Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 222. ⁵⁶ Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 223. ⁵⁷ Trask, *The Relations of the United States and Turkey*, s. 10. ⁵⁸ Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 224; Tozlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları", s. 331. ⁵⁹ Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 224. ⁶⁰ Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, p. 224; bk. Tozlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları", 701 Osmanlı Özel Sayısı, ss. 764-776. ⁶¹ Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 228.

olmadan açılan okullar (ki Suriye’de 62 tane vardı.) kapatıldı. 1864’deki halkın tepkisel hareketinden sonra misyoner çalışmaları biraz geriledi⁶².

Protestanlar, diğer Hıristiyanlarla eşit hakka sahip olabilmek için ayrı bir millet olarak tanınmalarını istiyorlardı. ABD’li misyonerler ABD ve İngiltere aracılığıyla bu konuda özel bir çaba gösterdiler. Esasen İngiliz elçiliği Protestanları zaten kendi koruması altına almıştı. 1843 senesinde ihtida etmiş bir Ermeni’nin yeniden Ermeniliğe dönmesi nedeniyle, irtidat suçunu işlediği iddiasıyla, idam edilmesi üzerine, İngiltere Osmanlıya baskılarını artırmıştı. İngiliz Büyükelçisi Stratford de Redcliffe (**Canning**)⁶³, Mustafa Reşit Paşa ile yürüttüğü görüşmeler sonunda, Sultan Abdülmecid, yayınladığı bir irade ile Protestanları ayrı bir millet olarak tanıdı. Bir araya gelen Protestanların seçtiği temsilci, Babıali tarafından resmen tanındı.

Canning’in, özellikle Abdülmecit devrinde, sadrazam ve vezirlerin atanmasında etkisi olurdu.⁶⁴

XIX. yüzyılın sonunda açılan Amerikan ilkokulu sayısı 378 ve bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 14.414, orta okul sayısı 33 ve bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 2600, açılan ilahiyat okulu sayısı 3 ve bu okulda okuyan öğrenci sayısı 22, açılan kolej sayısı 3 ve burada okuyan öğrenci sayısı 520 olmak üzere toplam 417 okulda 17.556 öğrenci vardı⁶⁵.

Osmanlı azınlıklara din özgürlüğü tanımış, Protestan Kiliselerine Cemaatlarına, okullarına, kolejlerine açılış izni verdiği gibi, İmparatorluğun Asya ve Avrupa topraklarına yayılmasına müsaade etmişti.⁶⁶ Azınlıklar ve bunlara verilen müsaadelerle ilgili olarak çok miktarda arşiv belgeleri bulunmaktadır.⁶⁷

IV. ERMENİLER VE AMERİKAN MİSYONERLERİ (TÜRK-ABD İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ERMENİ SORUNU):

⁶² Gordon, **American Relations with Turkey 1830-1930**, s. 228 ve 233. ⁶³ Canning, önceleri İstanbul’da İngiliz diplomatı daha sonra büyükelçi oldu. İngiltere’ye yazdığı bir yazıda, “Bu imparatorluğa yıkılma felaketi, kuzeyden veya güneyden gelmeyecektir; kalbine dek çürüktür ve bu çürüklüğün başlıca nedeni bizzat yönetimdir”. Canning’e göre hata, “yöneticiler, yönetimin aksaklığını biliyor ama düzeltmek için gerekli zeka ve cesaret sahibi olmadıklarını” iddia ediyordu. Sonyel, R. Salahi, “**Tanzimat ve Osmanlı İmparatorluğunun Gayri Müslim Uyrukları Üzerindeki Etkileri**”, Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 31 Ekim-3 Kasım 1989, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXVI.Dizi, -Sa.5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 340. ⁶⁴ Akyıldız, Ali, “**Hükümet**”, “**Tanzimat Dönemi ve Sonrası**”, DİA, C. XVIII, s. 472. ⁶⁵ Vahapoğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, (Yönetimleri Açısından)**, s. 73. ⁶⁶ Hamlin, **Among The Turks**, p. 365. ⁶⁷ Kırşehirlioğlu, **Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri**, s. 143-167 arası epeyi belge bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunda millet sistemi vardı; Müslüman olanlar millet-i hakime adını taşırlardı; gayrimüslimler ise Grek Ortodoks Milleti, Ermeni Milleti, Yahudi Milleti gibi isimler altında toplanırdı⁶⁸. Amerikan misyonerleri yoğun çabaları sonucunda, 1834 yılında İstanbul'da bulunan Ermeniler için ilk kez Türkçe Protestan ayini yaptılar. Misyonerler, Ermenilerle (öncelikle onları Protestanlaştırmak, sonra da ayrı bir devlet kurdurtmak için) özel olarak ilgileniyorlardı⁶⁹. Beyoğlu'nda (Pera) ilk misyoner okulu açıldı. 1835 de Trabzon, 1939 da Erzurum, 1849 da Ayntab, 1855 de Maraş, Adana, Halep, Tarsus, Antakya, Kilis, 1850 de **Selanik** misyonları kuruldu. Osmanlı ülkesi ABCFM tarafından 5 idari bölgeye ayrılarak, Erzurum, Harput, Bitlis, Diyarbakır ve Mardin **Doğu**; Maraş, Urfa, Antep, Halep, Adana, Tarsus, Mersin Merkezi; Trabzon, Ordu, Merzifon, Sivas, Kayseri, İzmir, İstanbul, Talas, Adapazarı **Batı**; Selanik, Sofya, Manastır **Avrupa**; Beyrut ve Sayda, **Suriye misyonu** içerisinde sayıldı. ABCFM üst yönetimi (Prudential Committee), Ermenilerle ilgilenilmesini emretmişti.

Ermeni Patrikhanesi, Ermenilerin dinlerinin değiştirilerek Protestan yapılmasını tepkiyle karşıladı; 1844 de **Gregoryan Ermeni Kilisesi** Patriği seçilen Matteos, sert önlemler aldı, Protestan tarzında ibadet eden Ermenileri 1846 da Gregoryan Kilisesi'nden çıkardı. Patrik, kendi cemaati üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle Papayı Babıalı'ye resmen şikayet etti⁷⁰.

Ermenilerin yaşadığı tüm bölgelerde açtıkları okullarda verdikleri eğitimle **Ermeni ulusal bilincinin** oluşumuna katkıda bulunan misyonerler, İmparatorluktan bağımsız kalmayı en çok hak ettiğine inandıkları bu halkla ilgili her türlü gelişmeyi ABD ve Avrupa kamuoyuna aktardılar. Böylece ABD ve İngiltere'de çok fazla kimsenin haberdar olmadığı Ermenilerle ilgili gelişmeler, kamuoyunda daha fazla yankı bulmaya başladı. 1890 ların başından itibaren ağırlık kazanan **Ermeni isyanları** ve Osmanlı devletinin bunlara tepkileri de yine misyonerler tarafından dünya kamuoyuna çarpıtılarak aktarıldı. **Ölkönce**, 6 Ocak 1893 de Ankara çevresinde oturan Ermeni isyancılar, daha sonra Merzifon ve Amasya'da isyan eden Ermeniler, Osmanlı-ABD ilişkilerini de olumsuz yönde etkilediler. İsyancıların sığındığı Merzifon Kolej binasının Osmanlı askerlerince tahrip edilmesi Washington'da büyük tepkiye neden oldu. **Ökinci** önemli gelişme Kasım 1895 de çıkan isyan nedeniyle Harput ve Maraş'taki Amerikan okulları ve Amerikan misyonerlerin zarar görmesi oldu. Harput konsolosluğundan gelen bilgiler ışığında ABD elçisi 100. 000 dolar tazminat istedi. II.

⁶⁸ Sonyel, "Tanzimat and its Effects on the non-muslim Subjects of the Ottoman Empire", s. 373-378.

⁶⁹ Moore, *America Looks At Turkey, 1876-1909*, s. 96; Hamlin, *Among The Turks*, s. 30-31.

⁷⁰ Hamlin, *Among The Turks*, s. 73.

Abdülhamit olayı zamana yaymaya çalıştı ise de ABD nin tehditleri ağırlaşınca Haziran 1901 de 19.000 sterlin ABD elçisine zarar ziyan bedeli olarak ödendi⁷¹. Ermeniler, Türkler ile beşyüz yıl birlikte yaşamışlardı. İlk kez ciddi bir kriz yaşanıyordu ki bu, II. Abdülhamit döneminde başladı; 1894 ve 1895’de Türk-Ermeni iç sorunu yaşandı ki bu, Batı literatürüne Ermeni katliamı olarak geçti. ABD senatosu *3.12.1894’de* Ermeni katliamı ile ilgili bir kararı kabul etti⁷². Amerikalı misyonerlerin etkili çabaları sonucunda zaten Balkanlardaki gelişmeler sonucunda zedelenmeye başlayan Türk imajı son derece olumsuz motiflerle bezendi. “Konuşulmaz Türk (unspeakable Türk)”, “korkunç Türk (Terrible Türk)”, “Türk barbarlıkları (The Turkish Barbarities)”, “Bulgaristandaki mezalim (The Atrocities in Bulgaria)”, binlerce insan vahşice katledildi (Thousands of People Brutally Murdered)” gibi gazete başlıkları ve terimler bu çabalar sonucunda ortaya çıktı ve sadece icat edildiği ABD de değil, tüm Batıda yoğun olarak kullanıldı. Osmanlı-ABD ilişkisi genelde samimi olarak sürdüğü halde ilk defa olarak, 1894 senesindeki Ermeni olayları nedeniyle ABD kamuoyu Türk düşmanı kesilmiştir⁷³. Türk kavramı, yapılan propagandalar sonucunda, katliam, gizem, Türk hamamı ve peçeli kadınlar anlamlarını içermeye başlamıştı. “Konuşulmaz Türk” isimli bir kitap, Türklerin Ermeni soykırımını yaptığını iddia eden yapıtlardan biriydi. Osmanlı İmparatorluğu için artık, “The Sick Man of Europe”⁷⁴ veya “Eastern Question”⁷⁵ kavramı daha sıkı kullanılıyordu⁷⁶.

1860-1914 yılları arasındaki Amerikan okulları nedeniyle doğan Türk-Amerikan çatışmasına yeni bir çatışma konusu daha eklenmişti; ABD’ye göç eden gayrimüslim Osmanlı vatandaşları olan Rum, Ermeni ve Lübnan’lı Hristiyanların Türkler aleyhine yaptıkları propaganda sonucunda Anti-Türk imajı doğmuştur. Öyle ki, 1927 senesinde New York’a ulaşan Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Muhtar Bey, oteline polis koruması altında gelebilmiştir⁷⁷.

⁷¹Trask, *The Relations of the United States and Turkey*, s. 11.

⁷² Detay için bk.Gordon, *American Relations with Turkey, 1830-1930*, s. 24-34.

⁷³ Roger Reed Trask, *The Relations of the United States and Turkey*, s. 1, 11; Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 16. ⁷⁴ Avrupa’nın hasta adamı sözü, 1853 de İngiltere’nin St. Petesburg’da bulunan büyükelçisi ile toplantı yapan Rus Çarı tarafından söylenmiş bir sözdür. Çar, “Kollarımız arasında hasta bir adam var, çok hasta. Size açıkça söylemeliyim ki, gereken bütün tedbirleri almadan önce onu günün birinde kaybetmemiz büyük bir felaket olacaktır.” Demiş ve Avrupa’nın hasta adamının (Osmanlı’nın) mirasını paylaşma konusunda anlaşmışlardır; Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 228. ⁷⁵ Doğu Sorunu; bk. Hamlin, *Among The Turks*, s. 29. ⁷⁶ Trask, *The Relations of the United States and Turkey 1927-1939*, s. 2; Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, s. 3; Bk. Everett D. Wheeler, *The Duty of the United States of America to American Citizens in Turkey*, New York, Chicago, and Toronto, 1896, ss. 20-22. ⁷⁷ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s.5.

1880 sonrasında ABD’li misyonerlerin Ermenilere yönelik çalışmaları hız kazanmıştı. 1880’de Antep’de bir misyoner matbaası açıldı. Antep bölgesinde 48 Amerikalı misyoner, destek veren 267 yerli görevli bulunmaktaydı. Ermeni ulusal bilincinin oluşması misyonerlerin biricik göreviydi. Ermeni sorunu zamanla Rusya ve İngiltere gibi diğer Avrupa devletlerinin desteği ile çoğu zaman gündeme gelen bir sorun olmuştur. Kışkırtıcı hareketler kısa sürede unutuldu ve İmparatorluğun Müslümanları ile Ermenileri arasındaki ilişkiler büyük ölçüde normale döndü. 1897’de Ermeni sorunu I. Dünya Savaşında tekrar hortlayana kadar ortadan kalktı⁷⁸. I. Dünya Savaşında **Ruslarla iğbirliği yapan Ermeniler** tekrar ayaklanmışlardır. Ocak 1919 Paris Barış Konferansında Ermeniler, Karadeniz’den Akdeniz’e uzanan bölgede tam bağımsız bir devlet kurmak ve ABD mandasında olmak istediler. ABD başkanı **Wilson**, Ermenilerin büyük bir devletin mandasına girme isteğine olumlu bakıyordu. Doğu Anadolu’ya bir komisyon gönderilmesi kararlaştırıldı. General **Harbord** başkanlığındaki komisyon Doğu Anadolu’yu gezdi ve raporunda Ermenilerin hiçbir zaman hiçbir yerde çoğunluk olmadıklarını bildirdi. Bu durum karşısında ABD, manda önerisini reddetti.⁷⁹.

Özellikle Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğunu terk ederek ABD’ye göç etmelerinin birinci nedeni ekonomik, diğer nedeni politiktir⁸⁰ Osmanlı’da siyasi veya ekonomik birlik olmadığı gibi, coğrafik ve etnik sınırlar da belli değildi. Askeri güce dayalı İmparatorluğun gücü azalınca çöküş başlamıştı. İmparatorluk hala bir toprak devletiydi ve bütçe toprağın gelirine dayalıydı. Osmanlıdan ABD’ye göç, 1869’a kadar sadece 294 kişi iken, 1879’a kadar 400 kişi olmuş, 1879-1889 arasında 1000 kişi ABD’ye göç etmiş, 1899’una kadar 34.843 kişi olmak üzere toplam 37.962 kişi ülkeyi terk etmiştir⁸¹. Gidenlerden bir kısmı, Osmanlı İmparatorluğuna geri döndüklerinde bu kişilerin Amerikan vatandaşı mı yoksa Osmanlı mı olduğu konusunda, ABD ile Babıali arasında yeni bir tartışma başlamıştır. 1905-1915 arasında

⁷⁸ Stanford Show, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, C. II, Cambridge University, Press, London 1977, s. 256. ⁷⁹ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, s. 88. Detay için bk. Uçar, Ahmet, **Amerikan Misyonerlerinin Türkiye’deki Faaliyetleri 1818-1930**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1988. ⁸⁰ Gordon, **American Relations with Turkey 1830-1930**, s. 296 vd. ⁸¹ Gordon, **American Relations with Turkey 1830-1930**, s. 303. 1900-1923 için bk. ibid, s. 305, 308. 1923’e kadar toplam (323.392) kişi ABD’ye gitmiştir. Bunun sadece 15.365’i Türk, 78.262’si Yunanlı, 72.273’ü Suriyeli, 53.066’sı Ermeni, 35.158’i Sırp ve Bulgar, 16.058’i Yahudi idi. İbid, s. 308. Bunun 170.000’i aktif işçiydi. Yine gidenlerin %95’i azınlık, kalanı Müslüman idi.

367.468 Osmanlı, ekonomik veya siyasi nedenlerle ABD'ye göçmüştür. Bu 367.468 kişinin sadece %5'i Türk, kalanı genelde Ermeni'ydi⁸². **V. AMERİKAN MİSYONERLERİ VE BULGAR DEVLETİNİN KURULMASI:**

Amerikalıların Osmanlı topraklarında yoğun ilgi duydukları bir diğer Hristiyan milleti **Bulgarlar**⁸³. Misyonerlerin Bulgaristan'da ulaşmak istedikleri üç hedef vardı; Protestanlığı yaymak, Bulgarları Ortodoks hiyerarşisinin pençesinden kurtarmak, ulusal bir kilise kurmalarına yardımcı olmak ve Bulgaristan'ın Türk egemenliğinden çıkmasını sağlamak. Bu üç amacın da gerçekleşebilmesi, öncelikle Bulgar milliyetçiliğinin üzerinde yükselbileceği sağlam bir felsefi temelin atılmasına bağlıydı. Dolayısıyla Amerikan misyonerleri, Bulgaristan'la ilgilenmeye başladıkları günden itibaren Bulgarca kitap dergi ve gazete yayımlamaya ve Bulgar dilini konuşabilen misyonerler yetiştirmeye ağırlık verdiler. Misyonerler, misyoner okulları yoluyla bölgeye doğrudan girdikleri 1858 e kadar İzmir⁸⁴ ve İstanbul'da daha çok bu tür faaliyetleri ile Bulgaristan'daki uyanışa katkıda bulunmaya çalıştılar⁸⁵. 1870 yılında ilan edilen bir Padişah iradesiyle Babıali, Bulgar Kilisesinin bağımsızlığını benimsedi. Bu durum Bulgar milliyetçilerine cesaret verdi, çalışmalarını hızlandırdı. Bağımsız Bulgar Ortodoks Kilisesine karşı Protestanlaştırma çalışmalarına ağırlık veren ABD'li misyonerler Robert Koleje aldıkları Bulgar öğrenci sayısını artırdılar. 1870 de 40 olan Bulgar öğrenci sayısı 1881 yılında 105'e çıkmıştır⁸⁶. Robert Koleji başkanı George Washburn, sözde Bulgar katliamını 1876 tarihinde Londra gazetelerine yazdı⁸⁷. Bu durum, İngilizleri Türkler aleyhine çevirmişti.

XIX. yüzyılda Balkanlar ve Batı, Türklerden nefret ettirilme noktasındaydı; Avrupa ve ABD Balkanlarla özel olarak ilgileniyorlardı; Rusya ise emperyalist duygularla fırsat

⁸² Gordon, **American Relations with Turkey 1830-1930**, s. 357 ve 358; Ermeni milleti hakkında detay için bk. Sonyel, "Tanzimat and its Effects on the Non-Muslim Subjects of the Ottoman Empire", s. 374-375. Bu konuda detay için bk. Bozkurt, Gülnihal, "ABD Vatandaşlığı Gddiasında Bulunan Osmanlı Vatandaşlarına Dair Bazı Amerikan Belgeleri", Prof. Dr. Jale Akipek'e Armağan, Konya, 1991, ss. 177-189.

⁸³ XIX. yüzyılda Bulgaristan'ın dini, irki, terör ve idare yapısı hakkında bk. Turan, Ömer, **The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)**, Ankara, 1998, s. 27-45. ⁸⁴ **İzmir**, 1930 öncesinde Smyrna olarak bilinir. 1930 senesinde çıkarılan bir kanunla Smyrna İzmir, Angora Ankara, Konstantinopolis İstanbul oldu; Trask, **The Relations of the United States and Turkey 1927-1939**, s. 2, dn, 2. ⁸⁵ ABD de Harvard Üniversitesi içerisinde Houghton Kütüphanesinde Amerikan Protestan Misyonerleri Arşivi bulunmaktadır; Erhan, s. 243. ⁸⁶ Hamlin, **Among The Turks**, p. 261; Şentürk, Hüdayi, **Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi, (1850-1875)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992, s. 65. ⁸⁷ Moore, **America Looks At Turkey, 1876-1909**, s. 45.

kolluyordu⁸⁸. Amerikalıların Bulgar ve Ermeni olaylarına bakışı ve XIX yüzyılın son döneminde Avrupa devletleri gibi Osmanlı devletinin işlerine müdahale eder bir tutum içine girmeleri, ikili ilişkilerin soğuk bir döneme girmesine yol açtı. 1901 yılında ABD Başkanı olan **Theodore Roosevelt**, 1898’de “Dünyada herkesten önce ezmek istediğim iki güç, İspanya ve Türkiye’dir” demişti.⁸⁹Bu soğukluk I. Dünya Savaşının başlangıcına kadar ki ilişkilere egemen oldu.⁹⁰

⁸⁸ Moore, **America Looks At Turkey, 1876-1909**, s. 37. ⁸⁹ Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika**, s. 23. ⁹⁰ Erhan, “**Osmanlı-ABD İlişkileri**”, s . 243; Konu ile ilgili daha detaylı için bk. Arşiv belgeleri Milli Eğitim Bakanlığı Talim Ve Terbiye Dairesi Arşivi, 203 No.lu Amerikan Board Okulları Dosyası ve İstanbul Amerikan Kolejlere Dosyası, no. 341-42; Amerikan Arşivi için bk. National Archives of the United States-A micro film Publication; ibid.

Alıntı (İktibas) Konusunda Açıklamalar

Bu çalışmadan yapılacak alıntılarda (iktibaslarda) 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35’inci maddesinde öngörülen şu şartlara uyulmalıdır: **(1)** İktibas, bir eserin “*bazı cümle ve fıkralarının*” bir başka esere alınmasıyla sınırlı olmalıdır (m.35/1). **(2)** İktibas, maksadın haklı göstereceği bir nispet dâhilinde ve münderecatını aydınlatmak maksadıyla yapılmalıdır (m.35/3). **(3)** İktibas, belli olacak şekilde yapılmalıdır (m.35/5) [Bilimsel yazma kurallarına göre, aynen iktibasların tırnak içinde verilmesi ve iktibasın üç satırdan uzun olması durumunda iktibas edilen satırların girintili paragraf olarak dizilmesi gerekmektedir]. **(4)** İktibas ister aynen, ister mealen olsun, eserin ve eser sahibinin adı belirtilerek iktibasın kaynağı gösterilmelidir (m.35/5). **(5)** İktibas edilen kısmın alındığı yer belirtilmelidir (m.35/5).

Ayrıca Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulunun 18 Şubat 1981 tarih ve E.1980/1, K.1981/2 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararına göre kararına göre, “iktibas hususunda kullanılan eser sahibinin ve eserinin adı belirtilse bile eser sahibi, haksız rekabet hükümlerine dayanarak Borçlar Kanununun 49. maddesindeki koşulların gerçekleşmesi halinde manevi tazminat isteyebilir”. Bu sayfaya izin almadan link verilebilir.Ancak,bu web sayfası,önceden izin alınmaksızın ne suretle olursa olsun,kopyalanamaz,çoğaltılamaz,tekrar yayınlanamaz,dağıtılamaz,başka intent sitelerine metin olarak konulamaz.

Yukarıdaki şartlara uygun olarak alıntı yapılırken bu çalışmaya şu şekilde atıf yapılması önerilir:

Fendoğlu , Hasan Tahsin , “**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN MİSYONERLERİ VE OSMANLI DEVLETİ**” (2002)
<http://www.hasantahsinfendoglu.com>